

НА ЭТАПАХ

ЖУРАВІНАВЫ ЦВЕТ

НАРАЧ

ПАД МАЧТАЙ

ПРАЗ ВОГНЕННЫ НЕБАСХІЛ

ЯНУК СЯЛІБА

**ЗБОР ТВОРАЎ
У ЧАТЫРОХ ТАМАХ**

МАКСІМ

ТАНК

ТОМ ПЕРШЫ

НА ЭТАПАХ

ЖУРАВІНАВЫ ЦВЕТ

НАРАЧ

ПАД МАЧТАЙ

ПРАЗ ВОГНЕННЫ НЕБАСХІЛ

ЯНУК СЯЛІБА

ЯГО ЧАЛАВЕЧНАСЦЬ

Кожны мастацкі талент заўжды нясе ў сабе штосьці таемнае, перад чым у здзіўленні спыняюцца нават дзелавіта-чорствыя людзі. Гэта загадка-васць новага, непазнанага, неразгаданага.

Талент Максіма Танка аб'явіўся для сучаснікаў двайною загадкай, ён вырваўся на літаратурную арэну былой Заходняй Беларусі нечакана і быў талентам самабытным, талентам першай велічыні. З сярэдзіны трыццатых гадоў літаратурная думка імкнулася раскрыць яго самавітую сутнасць. Многа было сказана слухнага чытачамі і крытыкамі. Шматгадовы набытак мастака разгледжаны ў дзесятках рэцэнзій і артыкулаў, у манаграфіях, а таксама ў літаратурна-крытычных і аўтабіяграфічных працах самога паэта.

Тым не менш паэзія Танка, як усякая сапраўдная паэзія, падобна жыццю: яна невычэрпна ў сваім багацці. Хочацца яшчэ і яшчэ раз увайсці ў яе, адкрыць новы неведомы куток дзівоснага свету, адлюстраванага ў хвалюючым дыялогу паэта з сучаснікамі, у паэтычных радках і паміж радкамі, у інтанацыях голасу і красамоўных паўзах.

Існуе, бадай-што, адзін, самы слушны крытэрыў для вызначэння наватарства мастацкіх твораў — чалавек і чалавечнасць. Здольнасць па-новаму зірнуць на жыццё чалавека, адкрыць неведомыя дасюль грані чалавечай натуры, паказаць новыя сувязі чалавека з прыродай, грамадствам, людзьмі — вось аснова мастацкага наватарства. Максім Танк у сярэдзіне 30-х гадоў умацаваў новы для паэзіі Заходняй Беларусі погляд на чалавека, новы тып

гуманізму. З камсамольскім запалам пераступіў ён цераз фаталізм нацыянал-рамантыкаў, што ўяўлялі гісторыю чараўніцай, якая не хоча даць ключоў ад будучыні народа без заклінанняў. Гнеўна высмеяў ён прыхільнікаў «чыстага мастацтва» з іх страхам перад жыццём і змаганнем, з паэтызацыяй нябыту і ўтульнага затворніцтва. Максім Танк адважыўся нават стаць над скаргамі і агульнымі заклікамі масавай дэмакратычнай паэзіі, што стваралася пад саламянымі стрэхамі.

Першыя дзве праграмы ён аб'явіў варожымі чалавеку і грамадска шкоднымі. Трэцюю—устарэлай.

Максім Танк шчыра, без позы і напускнога шаманства, звярнуўся да сучасніка і загаварыў з ім як роўны з роўным. У паэтычным дыялогу пачулася не толькі павага да пакут чалавека, але і патрабавальная вера ў яго сілу, розум і волю. Паэт гаварыў пра гістарычнае прызвание і адказнасць кожнага сына народа, а не толькі народа ўвогуле. Ён адважна сцвярджаў, што камунізм — вышэйшы тып гуманізму, зямное царства свабоды, справядлівасці і хараства.

На гэта мала мець талент паэта, трэба было мець мужны характар і талент грамадзяніна. Максім Танк здаў экзамен на грамадзянскую сталасць у радах вызваленчага руху былой Заходняй Беларусі, у камуністычным падполлі на Навагрудчыне і Віленшчыне, на этапных дарогах і ў турэмных казематах. У гушчы рэвалюцыйнага руху ён убачыў такія залежы жыццёвай энергіі народа, такія моцныя характары людзей, пра існаванне якіх літаратурныя праціўнікі паэта і не падазравалі, а папярэднікі пераважна толькі здагадваліся.

У кузні вызваленчай барацьбы выкоўваўся і гартаваўся новы ідэал жыцця і новы чалавек. Гэта быў ідэал сацыялістычнага братэрства вольных людзей, а яго носбітам — камуніст у велічнай красе змагання за будучыню свету. Заходнебеларуская літаратура знала такога героя. І не дзіва: кожны другі рэвалюцыянер быў там паэтам. І ўсё ж да Танка вобраз героя свайго часу заставаўся не раскрытым

да канца. Яго паказвалі ці то носьбітам перадавых палітычных поглядаў, ці то змагаром за шчасце бедных і пакрыўджаных, ці то ахвярай панскага тэрору. Максім Танк злучыў гэтыя аспекты і ўзбагаціў вобраз барацьбіта новымі рысамі. Рэвалюцыянер спалучае перадавыя палітычныя погляды і тонкую ўражлівасць, рэдкасную маральную чысціню і шырокую натуру. Сувязь яго з жыццём шматгранная, а самавыяўленне інтэнсіўнае, змястоўнае і прыгожае. Нават загнаны ў падполле, кінуты ў турэмныя лёхі, бяспраўны і прыніжаны, ён умее быць чулым да сяброў па няволі, спагадлівым да ўсіх сумленных людзей («Спатканне», «Да дня», «Песня кулікоў»). Змардаваны турэмшчыкамі, ён не траціць здольнасці любіць хараство свету, і гэтая любоў становіцца магутным імпульсам жыцця і змагання. «Паслухайце, вясна ідзе», — звяртаецца ён да таварышаў па камеры, ~~паказваючы~~ куст бэзу, што расцвіў на турэмным двары...

Я ціха разбудзіў другіх.
Ад слёз сінелі вочы бэзам.
І недзе хруснула ў худых
Руках іржавае жалеза.

Носьбіт ідэалу хараства — чалавек всебакова развіты, прыгожы і цэлам і духам. Такі чалавек можа вырасці толькі ў свабодным грамадстве або ў барацьбе за справядлівае ўладкаванне свету. Заходнебеларуская рэчаіснасць не давала свабоды без бою. Вось чаму частым настроем у лірычным маналогу паэта стала рамантычная туга па свабодзе і чалавечым багацці, якое магло б вырасці на вольнай зямлі.

На захад ідуць цягнікі.
Лён, жыта, сасна і бяроза.
Гляджу і гляджу з-пад рукі,
Як моладасць нашу вывозяць.

З гэтай прачулай тугі нараджаўся высакародны бунт, рэвалюцыйны парыў. Другая, больш яскравая інтанацыйная афарбоўка лірыкі Танка — стрыма-

ная гордая радасць. Герой усведамляе, што ён — член магутнай арганізацыі, драбок цвёрдага грамадскага маналіту, а не пылінка на ветры гісторыі, не трагічна смутны Дон-Кіхот, асуджаны змагацца з ветракамі.

Давераснёўская творчасць Максіма Танка не толькі праўдзіва адлюстравала жыццё прыгнечанага і няскоранага народа былой Заходняй Беларусі, яна збірала ў адно народную самасвядомасць, яднала ў мужае суладдзе тыя думы-развагі, што запаўнялі душы сучаснікаў. Арганізуючы духоўную энергію мас, паэзія Танка не абмяжоўвала актыўнасці народнага духу, бо была па-сапраўднаму рэвалюцыйнай. У гэтай паэзіі было ўсё — палымяны заклік і праграмны лозунг, балючы роздум і гаючы сум, звонкая радасць і святы гнеў. Не было толькі збітых фраз і павучанняў. Яна дапамагала людзям зразумець сябе, сваю сілу і слабасць, сваё прызвание на шляхах гісторыі.

Варта падкрэсліць, што Максім Танк сам быў прафесійным рэвалюцыянерам, камуністам-барацьбітом і ў той жа час яркай самабытнай натурай. Ушчуваны ідэйнымі праціўнікамі, ён знаходзіў патрэбу пісаць не толькі барыкадныя гімны і гнеўныя памфлеты, але і пяшчотныя дзіцячыя калыханкі, сонечныя і смяшлівыя казкі, пейзажныя і лірычныя вершы пра лятункі закаханых. Інтымныя сувязі захаплялі яго як натуральнае праяўленне ўнутранай патрэбы чалавека ў іншых людзях, у зборным, гістарычным жыцці і дзеянні.

Талент і становішча рэвалюцыянера давалі Максіму Танку ключ да скарбу народнай душы, і ён у гісторыі Заходняй Беларусі заняў пачэснае месца, якое даецца толькі паэтам народным.

Разам з усімі радасна і свабодна ўздыхнуў пясняр у незабыўным верасні 1939 года. Рупліва ўпарадкоўваў ён свой давераснёўскі набытак, шукаў тыя думы-песні, што разышліся ў патаемных спісах ды захаваліся ў людскіх душах, каб паставіць у першую сваю вольную кніжку. Да пачатку вайны паэт паспеў падрыхтаваць толькі том выбраных

твораў і аддаць на суд чытачу. Літаратурная думка Краіны Саветаў прызнала яго творчасць блізкай і роднай грамадству, якое будавала сацыялізм. Гэта была высокая, акрыляючая ацэнка. Мастак рыхтаваўся да новага палёту.

Далейшае ўрастанне заходнебеларускага паэта ў савецкую рэчаіснасць адбывалася ў суровыя гады вайны. Апора і стымулам для яго росту застаўся той жа здабыты ў рэвалюцыйным змаганні светапогляд і высокі гуманістычны ідэал.

Ідэйную вайну супраць чалавеканенавісніцтва Максім Танк пачаў яшчэ на зары сваёй творчасці. Зараз гэтая барацьба набыла новыя формы. Паэт вока ў вока сутыкнуўся з раз'юшаным ворагам, убачыў яго крывавае людаедскае аблічча. Як сапраўдны салдат ён не дрогнуў. Яго музай была свабода, і ён пайшоў з ёю ў пекла вайны, туды, дзе гарэлі беларускія гарады і вёскі, дзе гінулі жанчыны, старцы і дзеці.

Першы ваенны верш паэт назваў «Мы вернемся». Гэта думка-надзея стала лейтматывам душы і творчасці на цэлыя гады. Зло, якое нёс фашызм з першых дзён свайго зараджэння, разраслося да сусветных маштабаў, пагражала сусветнай цывілізацыі. Разуменне гэтага ўзмацніла агульначалавечае гучанне твораў Максіма Танка ваенных год. Ён павёў свайго героя ў бой за ідэалы сацыялістычнай роўнасці, братэрства і шчасця людзей. Хоць сам паэт знаходзіўся за лініяй фронту, у думках ён часта вандраваў па нарачанскім краі, спыняўся ля партызанскіх вогнішч, заходзіў у сялянскія хаты, прыглядаўся, як старыя матулі вышывалі ўзоры-закляцці на кашулях сыноў-партызан, прыкладваў вуха да зямлі-маці і, як той фальклорны чарадзея, слухаў яе плач і заклікі да змагання з нелюдзьмі. Чытаючы паэму «Янук Сяліба», верш «Маці», не верыш, што паэт мог напісаць іх там, за лініяй фронту. Толькі вялікая любоў можа зрабіць мастака такім яснавідам.

Нарэшце настаў жаданы час сустрэчы з роднай Беларуссю. Яшчэ ніколі не вырываўся з грудзей

паэта такі трагічны вокліч. Вось першы беларускі горад:

Горад мой, горад мой,
Колькі гордых, і мужных, і смелых
Тут лягло пад табой,
На руінах тваіх анямелых?! —
Толькі цені ўстаюць —
І цень кожны гаворыць мне імя —
І праз горад ідуць,
І, як Дантэ, іду я за імі...
Гэта можа страшней
Ад усіх падарожжаў у пекла,
Дзе б агнямі мяне
За грахі катавалі і секлі.

Калі мы сёння лічым, што ўменне паказаць чалавека на вайне — вялікая заваёва нашай прозы, дык не лішне прыгадаць, што паэзія і лепшыя майстры яе рабілі гэта, праўда, спецыфічнымі сродкамі яшчэ ў гады вайны. Сказанае ў поўнай меры датычыць і Максіма Танка.

Пасля перамогі паэт усклаў на сябе цяжкую місію летапісца нашых перамог і незабыўных страт. «Каб ведалі», «На камні, жалезе і золаце» — вось праграмныя вершы пасляваенных гадоў. Іх загалоўкі сталі тытуламі вядомых зборнікаў. Сабраць і захаваць у памяці нашчадкаў усё, што забрала і пакінула вайна, — гэта цяжка, але трэба, горкая памяць мінулага паможа выратаваць будучыню:

Добра было б, каб хто іншы пачаў
Гэты напеў, бо і так па начах
Клічуць мяне, ля расстайных дарог,
Сосны, якіх я ад куль не збярог...
Попел радзімы і цені братоў
З-пад незарослых магіл-курганоў.

Як ні горка, як ні цяжка песняру гаварыць пра смерць і трагічныя лёсы людзей, ён бярэ на сябе гэты абавязак, ідзе па дарогах радзімы, лічыць шрамы яе ран, перакідваецца скупым мужчынскім словам з землякамі, дзеліць з імі чорствы праснак...

Усе вялікія і малыя трагедыі вайны хоча сабраць паэт у свае творы — тут фашысцкія лагеры смерці і выраны плугам жэтон варожага салдата, попел Хірасімы і думы маці бязвесна прапаўшага воіна, брацкія магілы і знявечаныя асколкамі дрэвы. Спакваля ў гэты паэтычны летапіс гераізму і пакут уплятаецца кволая ўсмешка: жывыя мусяць жыць! Ён благаслаўляе жыццёвыя клопаты, дзявочыя мары і сны, вясельныя песні-бяседы, дзіцячыя гульні. Усё гэта асабістае, дамавітае становіцца асабліва бліскім і дарагім для тых, хто гадамі быў без даху над галавою.

Затым паэт вядзе нас у буйнейшыя культурныя цэнтры свету, у музеі, канцэртныя залы, карцінныя галерэі на ўсіх кантынентах. Ён хоча паказаць, які вялікі свет, колькі ў ім хараства, колькі багацця, створанага геніем чалавецтва за вякі. Вось што аберагаем мы зараз ад вайны, ад пагрозы знішчэння.

Для пасляваенных твораў Максіма Танка характэрна маральна-філасофская заглыбленасць, роздум над сэнсам жыцця і смерці, над бессмяротнасцю подзвігу і вечнага руху чалавецтва да шчасця. Асэнсаванне духоўнага вопыту народа, выпакутава-нага ў цяжкія перыяды гісторыі, паэт працягвае і сёння. Гэта натуральны, шчыры і па-чалавечы зразумелы спосаб сцверджання ідэі міру, якая вырасла да галоўнай ідэі веку. «Жэтон», «Багіня перамогі», «Старыя акопы», «Стары мост», «Конаўка» — выдатныя ўзоры грамадзянскай і філасофскай лірыкі, прысвечаныя гэтай праблеме.

Вобраз параненай планеты, якую лечаць цяплом
сваіх рук мільёны людзей добрай волі,— такі сінтэз
аўтарскага бачання сённяшняй рэчаіснасці:

Калі ж свае далоні злучым —
Жывым вянком мы апаяшам,
Вянком рук чорных,
белых,
жоўтых
Планету зраненую нашу.

Паэт апелюе да сумлення і мудрасці народных мас. Ён хоча верыць, што людзі, якія пазналі цану міру, здолеюць адстаяць сваё святое права на жыццё.

Так, ён хоча верыць... Але ці хопіць адной чалавечнасці і добрай волі для такой справы? Якім павінен быць гуманізм дваццатага веку? Ён павінен быць відушчым, чуйным і наступальным, а той, хто нясе яго ў сэрцы,— мабілізаваным і заўжды гатовым.

Паэзія Максіма Танка выключна цэльная і шырокая. Самабытны мастацкі талент і перадавы погляд на свет дапамаглі яму пазбегнуць нацыянальнай звужанасці і сацыялагічнай спрошчанасці ў адлюстраванні жыцця. Натуральна, што ў саракавыя гады агульначалавечая шырыня партыйнай паэзіі Танка часам сустракала нападкі дагматычна абмежаваных крытыкаў. Але яна знаходзіла разуменне і любоў народа.

Выдатны знаўца буржуазнага свету, Максім Танк адзін з першых беларускіх пісьменнікаў пачаў знаёміць чытача з яго праклятымі праблемамі. Мастак праўдзіва і хвалююча ўслаўляе вызваленчую барацьбу народаў супраць каланіялізму і расізму. Гэта тэма азначае для сённяшняга Максіма Танка прадаўжэнне і паглыбленне праблематыкі яго давераснёўскай творчасці. Такія вершы, як «Песня фелаха», «Гібралтар», «На Эгейскім моры»,— выдатны прыклад таго, як мастак праз патрыятычнае, нацыянальнае, роднае паднімаецца да інтэрнацыянальнага, агульналюдскага.

Можа з назіранняў і роздумаў над адчайным шаленствам духу, поўным хваравітай мітусні, дзівацтва і страху, на якія наглядзеўся паэт у буржуазным свеце, зарадзілася патрэба дабрацца да першаасновы, да яго сутнасці. Пошукі гэтыя вельмі адчувальны ў творах апошніх дзесяці год. Урачыста і цёпла, задуменна і ўсмешліва гучаць вершы паэта, прысвечаныя земляробам — людзям адной з найбольш старажытных і гуманых прафесій. Шаноўныя працаўнікі захавалі пагоднасць душы,

мудры погляд на свет і развілі сёння глыбокую зацікаўленасць да вузлавых праблем сучаснасці: вайны, міру, будучыні карміцелькі-зямлі. Паэт рады за іх грамадзянскую самаахвярнасць, горды за ўсю нашу краіну, дзе гэты глыбоканародны погляд на жыццё атрымаў правы грамадзянства і пацверджан высокімі дзяржаўнымі актамі.

Пры ўсім гэтым у сённяшняй творчасці Максіма Танка няма месца для ідылій, там — драма. Напружанасць ёй надае бескампраміснае адмаўленне мінуўшчыны, праклятай спадчыны яе. Ды і наш сацыялістычны лад не стаіць на месцы, развіваецца, а значыць, спараджае свае спецыфічныя супярэчлівасці, свае праблемы. Вострае пярэ Танка-публіцыста, паэта-сатырыка не тупее, з-пад яго выходзіць нямала твораў злабадзённых, трапных, у якіх мы пазнаем свае слабасці, заганы старых і новых дат. Усё гэта ацэнена па-народнаму шчыра, важна і цвяроза.

Зараз Максіма Танка ўсё больш і больш вабіць цэльнасць народнай душы і жыццесцвярджальная яснасць імкненняў. Выяўляючы гуманістычныя ўстоі народнага светаўспрымання, паэт узбагаціў сваю творчасць такімі шэдэўрамі, як «Рукі маці», «Люцыян Таполя», «Цепліцца лазня», «Ave Maria», — яны розныя, але натхнёныя тым жа страсным жыццялюбствам.

Уступаючы ў шаноўны ўзрост, паэт прыходзіць да ўсведамлення, што сапраўдная мудрасць проста, як і сапраўднае шчасце. Праз гэтую прызму ён востра бачыць акаляючае, супярэчлівую еднасць свету. Сёння перад пагрозай атамных смерчаў выразней вырысоўваецца адзінства людскога лёсу. Для сучаснага бачання свету якраз характэрна шырыня і гуманістычны напал, — а гэта істотная ўмова вялікай паэзіі. Лірыка Максіма Танка другой паловы 50-х гадоў моцна звязала беларускага чытача з усім светам, з трывогамі веку. Яна заве кожнага адчуваць сваю долю адказнасці.

Няспынная праца, упартыя пошукі вялікіх і штодзённых праўд заўсёды прыносяць плён. Але

майстар не лічыць, што ён пасягнуў усе глыбіні, бо жыццё ўсё паскарае бег, увесь час мяняецца. І ў гэтай пастаяннай празе пошукаў — зарука новых адкрыццяў...

Як здаровая вынослівая сасна, гоніць паэзія Максіма Танка ўсё новыя і новыя ярусы галін. Аднак ніжнія вянкi не падсыхаюць, яны становяцца ўсё больш разгалістымі, ахопліваюць з кожным годам новы і новы абсяг, новы круг чытачоў і прыхільнікаў. Яго творы перакладаюцца на многія мовы, аматары яго праўдзівага, мужанага і чалавечнага слова — у кожнай рэспубліцы, у кожнай сацыялістычнай краіне, у многіх краінах трэцяга свету, што скінулі або скідаюць ганебнае ярмо каланіяльнага рабства. І не дзіва, што ў апошнія гады паэзія Максіма Танка ўсё актыўней папулярызуецца перадавымі людзьмі капіталістычных краін.

Кожны беларускі чытач, кожны прапагандыст роднага мастацкага слова з радасцю прывітае выхад у свет чатырохтомнага збору твораў Максіма Танка. Выданне гэтае прынясе народу нашаму новую гордасць, а ўсім чытачам — духоўную асалоду.

Ул. Калеснік